

TORANJ GRADSKOG SATA U OMIŠU

V a n j a K o v a č i ć

U dalmatinskim gradovima se tijekom Kandijskog rata poduzimaju značajni radovi na obnovi fortifikacija, a stare gradske zidine prilagođavaju se novoj tehnici ratovanja. Naime, ravne i prilično niske kortine bile su lagan zadatak za suvremenu artiljeriju koju je znalački upotrebljavala turska vojska, pa su mletački vojni inženjeri, nakon detaljne analize najslabijih točaka obrane, potpomognuti savjetima lokalnih zapovjednika, predložili ojačavanje tih položaja. U Omišu je godine 1659. započela gradnja velikog peterostranog bastiona na jugoistočnom uglu grada, između obrambenog jarka i kopnene strane izložene napadu sa istoka.¹ Barokni baluard je šiljkom dopirao do mora, dok je dugi obalni zid *spiron* na jednoj strani flankirao gradska vrata, a sa druge štitio prilaz s mora i onemogućavao prijelaz napadača preko vrtova na Punti u grad. U sklopu sigurnosnih mjera koje su poduzete uoči ratnih sukoba bilo je i zazidavanje jedinih vrata na južnoj kortini kao i onih na baluardu prema Punti (1672.).² Strahujući od napada sa istočne strane grada ponovno su obnovljena kopnena vrata koja su ojačana vanjskim i unutarnjim vratima sa rešetkama (1678.).³ Nakon dovršenih radova na fortifikacijama novi izgled naselja je dokumentirao i glasoviti mletački kartograf Vincenzo Maria Coronelli na graviri Omiša u djelu "Mari, golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze, et altri luoghi dell'Istria, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia" tiskanom u Veneciji 1688. godine.

U prvoj polovici 17. stoljeća granični su incidenti bili relativno česti što je uobičajno na širem prostoru mletačko-turskog teritorija u dramatičnim vremenima koja neposredno prethode većim sukobima. Suvremene isprave bilježe brojne upade Omišana na tursko područje, otimanje stoke i ljetine, a česti su slučajevi nasilnog odvođenja ljudi iz Poljica, Radobilje i Krajine na mletačke brodove u čemu su pred-

¹ V. Kovačić, Fortifikacije grada Omiša, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 16, Zagreb 1992., str. 36.

² Državni arhiv u Zadru, (dalje DAZd), Arhiv Omiša (AO), K. 94, sv. 24, l. 4; sv. 20, l. 14.

³ DAZd, AO, K. 91, sv. 7, l. 33.

njačili mletački vojnici i Primorci.⁴ Nakon oslobađanja Primorja i Neretve (1684.-88.) i posebice tvrđave Zadvarje (1686.) kada se uspostavlja nova uprava zabranjena je pljačka i prodaja u roblje kršćana iz Zabiokovlja. Ipak turski teror na istom području ne posustaje sve do oslobodenja Imotskoga 1717. godine.

Usprkos svim napetostima uoči Morejskog rata, Omišani se pod sigurnom zaštitom svojih bastionskih utvrđenja odlučuju na novi komunalni zahvat. U gradu se nesmetano odvijala trgovina na trgu žita uz Cetinu u blizini upravnog središta gdje su bile koncentrirane najvažnije institucije: sjedište providura, gradska pisarnica, loža i skladište žita. Loža je podignuta još u ranom 16. stoljeću kada je omiški kaštelan u njoj obnašao sudbenu vlast. Prvi put gradska loža se spominje u ispravama 1521. godine: *In logia Almissee pro tribunali sedendo sp. lis et egregius Dominus Marinus Mussuro pro Illustrissimo Duc. Do. Venetiarum honorandus castellanus Iudex ordinarius Almissee una cum honorandi iudicibus*.⁵ Godine 1566. navodi se i pod imenom *lodia Sancti Spiritus*.⁶ U istom sklopu bila je i pisarna čije je mjesto поближе određeno po obližnjim zgradama: *sub lodia posita sub cancellaria* (1561.) ili *in cancellaria Almissee apud St.um Spiritum* (1579.).⁷

Iako im danas nema traga iz kratkog opisa slijedi da je pisarnica bila ispred crkve Sv. Duha, a u njenom prizemlju nalazila se loža. U spomen na njih na današnjoj stambenoj kući uzidani su natpisi na kojima se navode *tabularium* i žitnica, a uz njih je i tondo sa lavom sv. Marka te grb u obliku "konjske glave" s inicijalima PM, u kojem prepoznajemo Pietra Mussura posljednjeg kaštelana Omiša iz druge polovice 16. stoljeća.

U omiškom Gradskom muzeju čuva se gotičko-renesansni polustup koji je pripadao nekom trijemu ili loži. U gusto izgrađenom naselju skromnih mjerila renesansna stambena arhitektura nije sačuvala skrovita dvorišta s poluotvorenim prostorima pa pretpostavljamo da polustup potječe sa gradske lože pred crkvom Sv. Duha.

Po uzoru na druge jadranske komune koje su već imale gradski sat na glavnom trgu Omiš tek krajem 17. stoljeća uvodi tu javnu instalaciju kojom osnažuje svoje gradske atribute. Javni sat je svim građanima i došljacima određivao doba otvaranja i zatvaranja gradskih vrata, kao i rad kneževe kancelarije i dućana. Za razliku od crkvenih zvona koja su bila povezana uz prirodne mijene dana i noći, pozivajući na molitvu u obične dane i za blagdanskih svečanosti, toranj s brojčanicom koji je u svakom trenutku dostupan pogledu potpuno je izmijenio odnos i ovisnost čovjeka prema kategoriji vremena.

⁴ A. Solovljev, Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI-XVII veka, Spomenik srpske kraljevske akademije XCIII, Beograd 1940, str. 1-118.

⁵ DAZd, AO, K. 23, sv. 17, l. 5.

⁶ C. Fisković, Iz renesansnog Omiša, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, Split 1967., br. 6, str. 35.

⁷ C. Fisković, o. c. (7), str. 30; DAZd, AO, k. 23, sv. 18, l. 33.

G. Juster, Pogled na Omiš, 1708. (Beč, Ratni arhiv)

U Dubrovniku je javni sat premješten s Kneževa dvora na istočni kraj Straduna kod Vrata Carinarnice, na granici između općinskih skladišta i gradske straže. Različito doba dana bilo je lakše pratiti i očitavati sa Straduna jer je gradski sat na zvoniku u sjecištu perspektive glavne ulice. Na otkucaj svakog sata u loži na vrhu toranja par kipova je udarao u zvona. Te brončane figure odjevene poput antičkih heroja presijavale su se zelenim tonovima pa su od milja nazvane Zelencima. Ispod kružnog brojčanika, čiju je ploču polovicom 15. stoljeća oslikao slikar Matko Juncić, okulus je s astronomskim modelom mjeseca, a uz njega su bile kazaljke mjesečevih mijena. God. 1781., izrada novog sata povjerena je franjevačkom laiku Paskoju Baletinu iz Konavala o čemu svjedoči natpis na donjoj kružnoj ploči.⁸

Grad Split je prostorno najbliži, a u ranim godinama mletačke vlasti je upravno nadređen Omišu jer splitski knez-kapetan postavlja omiškog kaštelana. Split je izdvojen i specifičan primjer dalmatinskog urbaniteta sa prostranim sakralnim trgom i izdvojenim svjetovnim središtem. Plokata sv. Dujma jedinstveni je katedralni trg uokviren monumentalnom arkaturom antičkog Peristila, dok je novo upravno središte

⁸ I. Fisković, *Dubrovački zelenci*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 31, Split 1991., str. 151-178; T. Gović, *Epigafski spomenici u Dubrovniku*, Dubrovnik 2004., str. 80-83.

podignuto uz zapadno pročelje carske palače na plokati sv. Lovre. U Novom je gradu postavljen mehanički javni sat u 16. st. na romaničku kuću-kulu pored Željeznih vrata. Ispred kule bila je loža gradske straže koja je bdjela nad ulazom u stari grad sred trga šandarac sa zastavom. Na vrhu kule dizao se mali gotički ciborij za zaštitu zvona gradskog sata. U ispravama ranog 17. stoljeća navode se gradski urari koji vode brigu o satu i njegovoj točnosti. Izmjenom mehanizma u 19. stoljeću renesansni brojčanik sa uklesanom numeracijom od I-XXIV je pokriven žbukom, a novi manji disk s brojevima od I-XII montiran je na gornjem dijelu kule kako bi bio bolje vidljiv. Sličan primjer pomicanja brojčanika pojavljuje se i na omiškom satu.⁹

Na zadarskom glavnom trgu (*Platea Magna*) umjesto starije kasnoromaničke lože u kojoj su bile općinske mjere za dužinu, težinu i volumen podignuta je nova u 16. stoljeću, a sučelice njoj zgrada gradske straže sa manjim tornjem sa satom nad zabatom. Vidljivi su tragovi reljefnih zvijezda, koji su često u paru sa suncem i mjesecom krasili brojčanike javnih satova. Instalacija mehaničkog sata bila je postavljena u tornju koji je potpuno obnovljen i povišen krajem 18. stoljeća.¹⁰

U Trogiru je u drugoj polovici 15. stoljeća potpuno obnovljen katedralni trg s vijećnicom, ložom i gradskim satom. Veliko kružno polje sa prstenom brojčanika bilo je ožbukano i vjerojatno oslikano ili po uzoru na Codussijev sat na trgu Sv. Marka obojano kobaltno plavom bojom koja sugerira nebeski svod sa znakovima zodiijaka i planeta.¹¹ Sličan urbanistički koncept primijenjen je na zgradi bratovštine sv. Petra u Kaštel Novom koja je 1775. oblikovana poput lože sa kulom sata na sjevernoj strani.¹²

U Hvaru se dugi trg pred katedralom protezao do mora, gdje je uz gradske zidine bila kneževa palača flankirana kulama sa ložom. Iza sredine 15. stoljeća istočna kula uz gradske zidine preuređuje se u toranj za javni sat (Ieroj) prema nacrtu predloženom Velikom vijeću. Otvaraju se novi prozori i postavlja lik sv. Marka. Prema opisima baroknog sata na završetku tornja bila je loža za zvono na stupovima natkrivena kupolom.¹³ Osim Hvara i druga lučka središta podižu javne satove vidljive s mora. Tako je u Cresu

⁹ C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristil 1, Zagreb 1954., str. 98; T. Marasović, Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine, URBS 4 (1961.-1962.), Split 1965., str. 40; S. Piplović, Javni satovi u Splitu, Kulturna baština 14, Split 1983., str. 64-73.

¹⁰ M. Stagličić, Izgradnja gradskog sata u Zadru, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 16, Zadar 1977, 139-144; T. Raukar-I. Petricioli-F. Švelec-Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797, Zadar 1987., str. 285.

¹¹ R. Bužančić, *Renovatio urbis* Koriolana Cipika u Trogiru, u: Ivan Duknović i njegovo doba, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru o 550. obljetnici rođenja Ivana Duknovića, Trogir 1996., str. 110-113.

¹² I. Babić, Prostor između Trogira i Splita, Trogir 1984., str. 170.

¹³ G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Hvar 1972., str. 167; C. Fisković, Trifun Bokanić na Hvaru, Peristil 16-17, Zagreb, 1973.-1974., str. 53-64.

Razglednica Omiša, oko 1900.

na temelju narudžbe Gradskog vijeća sagrađen toranj sa satom nad Lučkim vratima pored lože. Podigao ga je graditelj Izidor Stošić polovicom 16. stoljeća.¹⁴ Ulaz u riječki utvrđeni grad čuvao je satni toranj iz 17. stoljeća, a prolaz pod njim spominje se pod nazivom “pod urlj”.

Kako svjedoče isprave iz Omiškog arhiva gradnja tornja za javni sat poduzeta je 80-tih godina 17. stoljeća. U gusto izgrađenom naselju nije bilo prostora za široke trgove pa je toranj podignut kao poveznica između crkve Sv. Duha i niže smještene crkve Sv. Roka, nad putem koji kroz Funtanu vodi do gradskog kaštela.¹⁵ Do tog vremena samo se romanička kula Peovica isticala svojom vitkom silhuetom nad Omišem,

¹⁴ L. Borić, *Arhitektura i urbanizam grada Cresa od 1450. do 1610. godine* (magistarski rad), Zagreb 2002., str. 86-87.

¹⁵ I. Babić, *Naselja pod utvrdama u Dalmaciji*, Radovi 1989., Filozofski fakultet u Zadru, OOUR Prirodoslovno matematičkih znanosti i odgojnih područja u Splitu, Split 1989., str. 20. Analizirajući podgrađe Omiša I. Babić prepoznaje srednjovjekovno predmletačko naselje na strmom terenu i sa nepravilnim uličnim rasterom. Iznosi pretpostavku da je ulaz u stariji dio naselja upravo na mjestu nadsvođenog prilaza pod tornjem gradskog sata.

Crkva Sv. Roka s tornjem gradskog sata

dok su se vrh crkvenih pročelja dizale kamene preslice sa zvonima. Stoga je toranj sa satom blizu gradske kancelarije i crkve Sv. Duha bio jedina urbanistička dominanta naselja sve do gradnje Cammozinijeva zvonika župne crkve 1729. godine.¹⁶ Ista gradska veduta, koja je dokumentirana na akvarelu Omiša Giuseppe Justera iz 1708. godine, bila je nepromijenjena skoro pedeset godina kada je uspostavljena ravnoteža između sekularnog i sakralnog zvonika.

Za nabavu satnog mehanizma u Veneciji omiška općina je namijenila prihode od poreza, a u lipnju 1682. godine sastala se kongregacija radi odluke o mjestu pohrane tek pristiglog sata jer građevinski radovi na tornju nisu bili dovršeni.¹⁷

Gradnja javnog sata zasigurno je bila već ranije planirana jer su početkom iste godine izbile neprilike oko novog tornja koji je bio nestručno sazidan. Na zahvatu su sudjelovali lokalni majstor Dujam Bugardello i graditelj Marko Miliseo (Miliša, Milišić?) iz Trogira, ali su lukovi na kojima je počivao svod tornja popustili pa je prijetila opasnost od rušenja cijele građevine. U gusto izgrađenoj četvrti to bi izazvalo velike štete na susjednim zgradama, osobito na crkvi Sv. Duha na koju se toranj sata naslanjao, kao i na maloj crkvi Sv. Roka smještene pred samim tornjem u glavnoj ulici. Stoga je zidarima naloženo da smjesta poprave oštećenja što je dovelo do duge rasprave o izravnom krivcu za nastalu štetu i prebacivanja odgovornosti između majstora Bugardella i njegova suradnika Milisea rodnom Trogiranina. Upućen je majstor Marin Marini kao nadzornik gradnje koji je naložio popravak svoda nad kojem se dizao toranj.¹⁸ Još dugo je trajala rasprava o krivici za nestručno izvedene radove između Bugardella i Milisea, a obojica su odricala vlastitu odgovornost.

¹⁶ J. Kovačić, Mjernik i graditelj Giovanni Battista Camozzini, *Kulturna baština* br. 24-25, Split 1994., str. 93-102.

¹⁷ Za kupnju sata komuna je izdvojila prihod od jedne rate poreza na sol, DAZd, AO, K. 99, sv. 52, sv. 12, l. 30.

... per ueder stabilita la casetta doue si ha da riponere il oreloggio gia capitato da Venetia ... (31. lipnja 1682.). DAZd, AO, K. 99, Sv. 52, sv. 13, l. 6.

¹⁸ Adi 24 feu.o 1682 La torre che deue seruire per l'agiustam.to dell'orologio in questa città, fabricata dà voi mistro Doimo Bugardello, e mistro Marco Miliseo da Traù, con poco bon hordine di qu.to ricerca il ministerii di muraro, et in particolare li uolti da voi fabricati malam.te, stante che sin hora uno delli detti Volti comincia risentirsi con la caduta di alquante Pietre, che à poco si ua demolendo, et minazia alla stessa Torre la propria caduta, quando da voi non uiene riparata, col aggiustam.to dal detto volto, ne è cosi bisognoso restauro ui andarebbe al presente gran spesa, onde io Mag.r Marin Marini deputato alla diretion della detta Torre, ui eccito con la presente mitt.a à douer il primo giorno ne seguente doppo l'intimaz.ne della presente hauer aggiustato il detto Volto esibendomi à soministrarui calcina et altri materiali, che stimarete proprij ...

DAZd, AO, K. 99, sv. 15, l. 5-11 (?)

Članovi obitelji Bugardello se spominju kao graditelji u drugoj polovici 16. st. u Splitu.¹⁹ Majstor Dujam Bugardello ili Bugardelović se vjenčao u Omišu gdje djeluje kao graditelj na svim većim javnim zahvatima i popravcima omiških gradskih zidina (1659., 1660., 1663.), utvrđenja na položaju Pola (1661., 1670.), kaštelu Odar (1670.), baluardu (1659., 1662., 1669.), tvrđavi Starigrad (1654., 1677.) i spironu (1684.).²⁰

¹⁹ Slijedom arhivskih istraživanja don Slavko Kovačić donosi: "Prezime *Bugardello* javlja se u Splitu u drugoj polovici 16. st. Kao graditelj na splitskom lazaretu radi Vicko Bugardelo. U prvoj četvrtini 17. st. u Splitu živi *mistro* Ivan Bugardello. *Mistro Dogmo Bugardelouich da Spalato* vjenčao se u Omišu 2. X 1633. s Barbarom Carnogorsca i od tada živi u Omišu. Imao je pet kćeri i sina. Kao udovac vjenčao se ponovno u Omišu s Vicencom Ljubimir 17. IV. 1670. s kojom je imao kćer Katarinu i sina Nikolu. Njegov unuk bio je glasoviti prevodilac Biblije na hrvatski Ivan Nikola Bugardelli. S. Kovačić, Omišanin Ivan (Ive) Nikola Bugardelli i njegova Biblija na hrvatskom jeziku, Omiški ljetopis, 2, Omiš 2003., str. 13.

²⁰ Dujmu Bugardellu komunalni skladištar treba dati dvopek i materijal za popravak strateški važnih položaja Pola i kaštela Odar (2. ožujka 1670).

DAZd, AO, K. 91, Sv. 49, sv. 7, l. 21

D. Bugardello dobija čavle za popravak stepenica baluarda (1669.)

DAZd, AO, K. 91, Sv. 49, sv. 7, l. 40

D. Bugardello, zidar i drvodjelac vrši izmjeru dijela kuće Venerio uz gradske zidine prema rijeci, kao i na predjelu Grotte prema Fošalu. (8. siječnja 1673.)

DAZd, AO, K. 93, Sv. 50, sv. 5, l. 25

Dujam Bugardello, zidar i drvodjelac, spominje se pri popravcima na tvrđavi Starigrad (1677.)

DAZd, AO, K. 95, sv. 7, l. 36

Il aprile 1678.

Mro Doimo Bugardello muraro, et marangon il quale refferi d'havesse conferito ad alla casa di Antonio Giasich posta in Smoquizza fabbricata in muro a masiera coperta di Planche

DAZd, AO, K. 95, Sv. 51, sv. 4

Dujam Bugardello se spominje pri popravcima, mjerenju i izmjeni pokrova (1659.)

DAZd, AO, K. 96, Sv. 51, sv. 10

Od Stjepana Bokanića, komunalnog skladištara, D. B. dobija puščane kuglice za postavljanje prstenja u olovu na tvrđavi Starigrad, u gradu prema kopnenom dijelu, rijeci i vrtovima na Punti (6. ožujka 1677.).

DAZd, AO, K. 96, Sv. 51, sv. 11

ultim.o April 1684, Polizza della spesa fatta per agiustar il muro de Casin del Speron
Potpisan je D. Bugardello protto uz popis svih zidara i drvodjelaca - Stjepan iz Rogoznice, Francesco A. i Filipo Dragazzo

DAZd, AO, K. 98, Sv. 52, sv. 3, l. 2

D. Bugardello se spominje pri popravku tvrđave Starigrad (1654.)

DAZd, AO, K. 82, Sv. 44, sv. 4, l. 3

Samo tri godine poslije gradnje tornja gradskog sata Dujam Bugardello je umro što je zabilježeno u omiškom nadžupskom arhivu te je pokopan na groblju Vangrada kod crkve Bl. Dj. Marije.²¹ Istog dana je umro Stjepan Bonitio i pokopan u kapeli Sv. Luke koju je podigla obitelj Drašković Bonitio na istom groblju.²²

Konstrukciju tornja su nosila dva gljivasta luka oslonjena na zapadu uz crkvu Sv. Duha, a istočno na zid dvorišta iza crkve Sv. Roka. Kako bi se stvorio prolaz priklesana je prirodna stijena na kojoj je temeljena crkva Sv. Duha. Na pročelju je ispod namaza recentne žbuke vidljiv izvorni crvenkasti sloj kao i dva kruga za brojčanik sata. Donji, na kojem su uklesani rimski brojevi, zasigurno je pripadao prvom satu u vrijeme kad su pročelje crkve Sv. Duha i toranj bili sagledivi s raznih strana. Kasnije nadogradnje kuća u glavnoj ulici su zatvorile pogled prema crkvi te je na tornju postavljen gornji krug sa bojanim rimskim brojevima i montiranim kazaljka. Vjerojatno se radi o novijem mehanizmu koji je zamijenio barokni sat donesen iz Venecije. Uz strehu krova je profilirani vijenac u širini kruga koji je služio kao okapnica, a iznad

Bugardello dobija materijal za popravak položaja Pola (1661.)

DAZd, AO, K. 86, Sv. 47, sv. 8, l. 13

Potražuje jednu gredu na spironu i tri periere na baluardu (1662.)

DAZd, AO, K. 86, Sv. 47, sv. 8, l. 34

Preuzima daske i čavle za popravak rešetke na Vratima od rike (1659.)

DAZd, AO, K. 88, Sv. 47, sv. 22, l. 11

Bugardello dobija metalne ključeve za baluard (1659.)

DAZd, AO, K. 88, Sv. 47, sv. 22, l. 12

Majstor Bugardello uzima gredu za popravak stražarnice baluarda prema *terrafermi* (1659.)

DAZd, AO, K. 88, Sv. 47, sv. 22, l. 16

Pripremljeni su drvena građa, šarke i lanci za rešetku malih vrata ispod kule (1659.)

DAZd, AO, K. 88, Sv. 47, sv. 22, l. 18

Preuzima čavle i daske za pod u kuli (1660.)

DAZd, AO, K. 88, Sv. 47, sv. 22, l. 19

Grede, murali i čavli za šetnice oko gradskih zidina (1663.)

DAZd, AO, K. 90, Sv. 48, sv. 14, l. 37

²¹ Adi 18 detto (Agosto 1685)

Steffanno Bonitio et Mistro Doimo Burgadello obijerunt die ut supra refecti fecerun solitis Sacramentes sepulti fuerunt, Stefanus in Ecclesia Sancti Luce et alter in Cimiterio B. V. extra muros Almisienses et

Libro de' Morti in questa città d'Almissa e suoi suburbi, M. 1675-1798, str. 11, Arhiv dekanatskog i nadžupskog ureda Omiš, n. 171.

²² V. Kovačić, Dvije omiške crkvice iz prve polovice 17. stoljeća, Omiški ljetopis 3, Omiš 2004., str. 79-83.

*Začelje tornja javnog sata sa
zazidanim vratima*

Prolaz ispod tornja

je željezna konstrukcija za zvono. Plitki četverostrešni krov završavao je kamenim akroterijem. Na istočnom pročelju pored rupa za skelu samo su dva manja prozora, dok su na začelju bliže crkvi Sv. Duha mala vrata kroz koja se ulazilo u toranj. Graditeljima je poslužila kao uzor glavna kula omiškog kaštela Peovica na kojoj je sa stražnje strane postojao alternativni izlaz za bijeg. Izvorno se vratima tornja sata, prije nego što su zazidana, moglo pristupiti samo drvenim ljestvama ili mostićem sa susjedne kuće. Danas se može ući u toranj samo kroz drveni strop nad prolazom.

Na spoju pročelja crkve Sv. Duha i tornja istaknut je monumentalni barokni grb mletačke obitelji Memmo iz ranog 17. stoljeća. Štit je podijeljen horizontalnom trakom na dva polja sa šiškama cedra i uokviren bujnim reljefima s krilatim sirenama, maskeronom, kerubinom i rascvalim plodovima. Plemićka obitelj Memmo ubraja u krug "apostolskih" obitelji jer su prisustvovali izboru prvog dužda. Među njima se isticao dužd Marc'Antonio Memmo (1612.-1615.), koji je godine 1613. dao podići utvrdu u Sućurju na istočnom rtu Hvara za nadzor plovidbe kanalom i obranu od uskočkih i turskih gusarskih lađa.²³ Međutim, omiški se grb, za razliku od onog iz Sućurja, teško može povezati za razdoblje njegova duždevanja jer nema na vrhu duždjevsku kapu već je prikazano poprsje ratnika s kacigom i bogatim perjanicama. Stoga

²³ V. Kovačić, Mletačka kula u Sućurju na Hvaru, PPUD 28, Split 1989., str. 157-158.

bi se grb mogao datirati prije 1612. kada je Marc'Antonio Memmo obnašao visoke državne funkcije.²⁴ Izvorno mjesto Memmova grba nije poznato, ali je taj slavni znamen vjerojatno izrađen u spomen na veće javne gradnje na fortifikacijama ili obnovi župne crkve. Prikupljanje grbova koji su nekad krasili gradske zidine ili providurovu palaču nakon njihova rušenja bila uobičajna pojava o čemu svjedoči niz lapida iz raznih razdoblja na pročelju kule Turjun.²⁵

Grb mletačke obitelji Memmo

²⁴ Marc'Antonio Memmo je službovao kao potestat u više važnih gradova na kopnenom posjedu Republike (Verona, Padova i Brescia), a bio je generalni providur tvrđave Palmanova. Godine 1603. izabran je za prokuratora sv. Marka u Veneciji, a 1606. jedan je od kandidata za dužda.

²⁵ U prizemlju stare općinske zgrade kod crkve Sv. Roka ležalo je više reljefnih grbova pokrivenih zemljom. Nekolicinu je otkupio nadvojvoda Franz Ferdinand ali ih je ubrzo poklonio Omišu i Arheološkom muzeju u Splitu. Među njima je bio grb omiškog providura Francesca Cicogne (1590.-92.), koji je postavljen na južnu stranu Turjuna. Antičke skulpture je kupovao i Leopold Kuppelwieser, vlasnik otoka Brioni, sa nakanom da ih uzida na pročelje zgrade koju je namjeravao graditi u Omišu. Usp. Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu (Kons br. 9, 29 i 55/1909). Istu konzervatorsku metodologiju primijenio je don Frane Bulić na solinskom Tusculumu i na dvorištu obnovljene gradske vijećnice u Trogiru na kojoj su ugrađeni razni grbovi i spolije pronađene u gradu.

THE TOWN CLOCK TOWER IN OMIŠ

V a n j a K o v a č i ć

Summary

During the Candian War in the Dalmatian towns there were undertaken some important works on the reconstruction of fortifications, and the old town walls were adapted to the new technique of warfare.

In 1659 in Omiš there was started the building of the big pentagonal bastion on the south-east corner of the town, between the defensive trench and the land open to attack from the east. In spite of the mounting tensions in the eve of the Morean War, the citizens of Omiš decided to undertake a new municipal project, feeling safe within their bastion fortification. The trade was continued normally on the Grain Square by the Cetina river, close to the administrative centre, where the most important institutions were located: the seat of the *proveditore*, the town writing-office, the Municipal Loggia and the granary.

Following the examples of the other Adriatic towns which already had clock towers on the main squares, in the eighties of the 17th cent. Omiš decided to build the tower for the public clock. As the town had already been densely built, there was no space for a wide square, so the tower was built as a link between the Church of Holy Spirit and the lower-located St. Roco's Church, over the stairs leading to the citadel through the side of Funtana.

Up to that time only the Romanesque tower Peovica dominated to the town by its slender silhouette, while the church facades were surmounted only by a stone belfry. Therefore the clock tower close to the municipal offices and the Church of Holy Spirit was the only dominant urban element in the town until the building of tower of the parish church, built in 1729 and designed by Cammozzini.

The building of the public clock tower had certainly already been planned, because at the beginning of the same year there were some disputes about the tower, which was inexpertly built. The local master Dujam Bugardello and the builder Marko Miliseo from Trogir worked on the project, but the arches, on which the vault of the

tower lay, deteriorated under pressure, so that it endangered the whole structure. For that reason the masons were ordered to repair the damage right away, which led to a long dispute about the one to blame for it and shifting responsibility between the master and his co-workers. The master Marin Marini was sent as a supervisor of the building, and he ordered the repair of the vault, on which the tower lay.

The members of the Bugardello's family were mentioned as the builders in Split in the second half of the 16th cent. Master Dujam Bugardello or Bugardelović got married in Omiš, where he worked as a builder on all the major public projects as well as the repairs of the Omiš town walls (1659, 1660, 1663), the fortress on the Pole site (1661, 1670), the citadel Odar (1670), the *baluardo* (1659, 1662, 1669), the fortress Starigrad (1654, 1677) and the *spiron* (1684). Dujam Bugardello died only three years after the town clock had been finished, which was registered in the Omiš superparish archives, and he was buried at the cemetery of Our Lady outside the city walls.

The construction of the tower was supported by two arches relying on the Church of Holy Spirit on the west and on the wall of the courtyard behind St. Roco's Church on the east. Under the coat of the recently laid plaster on the facade it is possible to see the original reddish layer as well as two circles for the clock dials. The lower one, with engraved Roman numerals, must have been the element of the first clock at the time when both of the facade of the Church of Holy Spirit and the Tower were visible from different sides. At the rear there was a small door to enter the tower, which was later walled in. When the clock was used, it could be reached either by using a wooden ladder or the small bridge from the house on the opposite side.

On the point of connection of the Church of Holy Spirit and Tower there is a monumental baroque coat of arms of the Venetian family Memmo from the early 17th cent. By a horizontal line the shield is divided into two fields with cedar-cones framed by a luxuriant relief with winged syrens, a maskeron, a cherub and some blossoming fruits. The most outstanding figure of the family was the doge Marc' Antonio Memmo (1612-1615) who in 1613 ordered a fortress to be built in Sućurje on the eastern cape of the island of Hvar, in order both to control navigation in the channel and to defend the island from Uskok and Turkish pirate ships. As on coat of arms from Omiš there is no doge's cap but a figure of a man with a helmet, it could be dated between 1602 and 1612, when Marc' Antonio Memmo filled high state functions as a procurator in Venice. The original place of Memmo's coat of arms is not known, but that famous symbol must have been made to mark some major public buildings, either on the fortifications or the renovation of the parish church.

Translation: Marija Kalajžić